

Підлужна Галина Володимирівна,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри лінгвометодики
та культури фахової мови
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)*

ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Виховання активних, критично й творчо мислячих, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти з метою вирішення соціальних, виробничих та економічних проблем нашої держави – пріоритетна вимога сучасного суспільства. З огляду на це головним завданням сучасної загальноосвітньої школи є формування компетентної особистості, здатної самостійно здобувати нові знання, орієнтуватися в житті суспільства, розв’язувати проблеми, приймати правильні рішення в конкретних життєвих ситуаціях.

Вирішальна роль у навчанні, вихованні й розвитку особистості належить рідній мові. Вільне володіння мовою як засобом спілкування, мислення, пізнання та впливу є необхідною передумовою розвитку розумових і творчих здібностей учнів, формування гуманістичних ідеалів, прищеплення почуття національної свідомості й гідності. У зв’язку з прийняттям Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.), у якому мовленнєву (комунікативну) змістову лінію визначено провідною, перед ученими, методистами, учителями постало завдання розвитку комунікативних умінь учнів сучасної загальноосвітньої школи в цілому та її початкової ланки зокрема.

Донедавна проблема розвитку мовлення з метою формування навичок спілкування у вітчизняній методиці початкової освіти майже не розглядалась. Зазначена проблема більше розроблялась у методиці навчання російської та іноземних мов (І. Гудзик, Б. Ельконін, І. Зимняя, А. Миролубов, Ю. Пасов,

С. Шишов, О. Хорошковська, А. Хуторський та ін.). Упродовж останнього десятиліття проблема розвитку комунікативних умінь молодших школярів розглядалась у наукових працях українських учених і методистів В. Бадер, І. Большакової, М. Вашуленка, С. Дубовик, Ж. Крайнової, Г. Лешенко, К. Пономарьової, Л. Соловець та ін. На сьогодні зазначена проблема з огляду на її багатогранність та необхідність удосконалення теоретико-практичної бази залишається актуальною.

Проблема компетентнісного підходу до навчання молодших школярів є також відносно новою. В останні роки вона досліджувалась у працях вітчизняних учених М. Вашуленка, М. Собко, К. Пономарьової, Т. Байбари, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін. Предметом досліджень науковців стали теоретичні аспекти компетентнісного підходу; світовий досвід та українські перспективи компетентнісного підходу в освіті; проблеми підготовки майбутніх учителів до формування предметних компетентностей молодших школярів та ін. На сучасному етапі розвитку освіти окремі аспекти компетентнісного підходу до навчання молодших школярів української мови потребують подальшого вивчення, аналізу, розробки методичних рекомендацій.

Таким чином, вибір теми нашої статті зумовлений актуальністю вищезазначеної проблеми. Завдання статті – розкрити окремі лінгвометодичні аспекти компетентнісного підходу до розвитку комунікативних умінь молодших школярів на уроках рідної мови.

Розгляд проблеми передусім вимагає чіткого з'ясування суті наступних основоположних понять: *компетенція*, *компетентність*, *компетентнісний підхід*, *комунікативна компетентність*. Зупинимось на них докладніше.

Стосовно понять "*компетенція*" та "*компетентність*" в сучасній науково-педагогічній і довідковій літературі подано багато визначень, які часто різняться між собою. Так, "Великий тлумачний словник сучасної української мови" за редакцією В. Бусела розглядає *компетенцію* як коло

повноважень якої-небудь установи або особи; коло питань, у яких дана особа має знання, досвід. *Компетентність* за цим же джерелом – це певна сума знань в особі, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку [5, с. 3]. Крім того, компетентність характеризується як "здібність особистості" (А. Новіков), "цілісний образ" (Н. Голованова), "особистісна якість чи сукупність особистісних якостей" (А. Хуторський) тощо. Серед багатьох визначень ми виокремили як найбільш точні й доступні для розуміння наступні: *"Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, уміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини"* [8, с. 49]. Як бачимо, компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії, перетворюючись у компетентність.

Поняття *"підхід"* у науковій літературі також трактується по-різному: в одних теоретичних положеннях – з позиції об'єкта, що досліджується, в інших – з точки зору загальної стратегії діяльності. У результаті суть цього поняття розкривається або через розуміння його як кута зору, сукупності принципів, які визначають ціль і зміст роботи, або як пізнавального засобу, методу, інструменту пізнання та способу перетворення дійсності [3, с. 46].

На основі аналізу ряду науково-методичних праць ми зробили наступне узагальнення: *компетентнісний підхід базується на компетенціях, передбачає формування в учнів здатності розв'язувати важливі практичні задачі та спрямований на виховання особистості в цілому.*

Державним стандартом загальної початкової освіти *комунікативна (мовленнєва) компетенція* визначена однією з ключових, її реалізацію має забезпечити викладання української мови. З огляду на це одним із провідних

завдань початкової школи є формування *комунікативної компетентності* школярів, яка полягає в "здатності особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями" [1, с. 1–2].

Відповідно до навчальної програми в початкових класах школярі мають оволодіти чотирма видами мовленнєвої діяльності: слуханням-розумінням (аудіюванням), говорінням, читанням та письмом. Розглянемо окремі лінгвометодичні аспекти комунікативної діяльності молодших школярів. Зокрема зупинимось на аудіюванні та говорінні, оскільки ці види мовленнєвої діяльності є основою для розвитку інших комунікативних умінь.

Розвиток аудіативних умінь є важливою складовою уроків української мови. Навчання молодших школярів аудіювання на основі компетентнісного підходу передбачає організацію мовленнєвої діяльності за такими напрямками: а) аудіювання під час пояснення нового матеріалу; б) аудіювання як елемент діалогічного мовлення; в) аудіювання як спеціальний різновид вправ. Перші два напрямки без особливих зусиль реалізуються під час навчально-виховного процесу. Третій напрямок потребує методичної вправності вчителя, тому зупинимось на ньому докладніше.

Підготовчі вміння, які лежать в основі успішного аудіювання, мають формуватися в перший рік навчання в школі на різних мовних одиницях, починаючи зі звуків. Найбільш ефективними в цьому плані є прийоми звукового аналізу: виділення першого, останнього звука в слові; правильне, чітке, без призвуку відтворення почутого приголосного в різних локальних позиціях у словах; розрізнення на слух парних твердих і м'яких приголосних звуків; послідовне чітке відтворення всіх звуків у почутому слові (наприклад: тин – [т], [и], [н]; тінь [т'], [і], [н']) тощо.

Наступний етап розвитку аудіативних умінь першокласників – вправляння їх у запам'ятовуванні рядів прослуханих слів, словосполучень,

окремих речень, пізніше – невеликих за обсягом зв'язних висловлювань. Наприклад, із прослуханого ряду слів учням пропонується назвати тільки назви визначених учителем предметів (посуду, меблів, рослин тощо); із ряду назв тварин вибрати й назвати тільки назви свійських і т. ін. Відомий вітчизняний учений-методист М. Вашуленко радить на цьому етапі навчання пропонувати школярам вправи, побудовані на співвідношенні родових і видових понять, ознак, які потребують розширення, уточнення наявного словникового запасу дітей і водночас загострюють їх слухову увагу [4, с. 60]. Наприклад, продовжити ряд назв предметів, ознак або дій:

Дерева – це береза, вільха, дуб ...

Кольори – це блакитний, рожевий, бузковий ...

Пташка – щебече, цвірінькає, літає ...

Поступово предметом аудіативних вправлянь школярів стають речення. Першокласникам пропонуються вправи на послідовне виділення речень із невеликого висловлювання (2–3 речення); першого, останнього речення; речення на певну тему тощо. Наприклад: скажіть, скільки речень ви почули; повторіть останнє речення:

Настала холодна зима. Наталочка повісила на яблуньку годівницю. Синички завзято клювали зернятка й радісно щебетали.

Закінчуючи навчання в 1 класі, школярі, відповідно до програмних вимог, мають сприймати на слух, розуміти, запам'ятовувати з 1–2 прослуховувань зміст невеликих текстів, що належать до художнього й розмовного стилів (казка, розповідь, вірш). При цьому вони повинні вміти розповідати, про що йдеться в тексті, а також виконувати навчальні та ігрові дії відповідно до прослуханої інструкції [2, с. 22]. У наступних класах зміст аудіативних завдань поступово ускладнюється, обсяг текстів для аудіювання зростає. При цьому етапи підготовчої роботи вчителя до аудіювання в 1–4 класах залишаються незмінними. Розглянемо їх докладніше.

I етап. Вибір тексту для аудіювання (оповідання, казка, уривок прози; за формою – діалог або монолог). Компетентнісний підхід вимагає добору текстів, цікавих та інформативних за змістом, пов'язаних із реальними життєвими ситуаціями. Крім того, текст повинен мати чітку структуру й за обсягом відповідати програмі конкретного класу.

II етап. Формулювання комунікативного завдання (наприклад: придумайте заголовок до тексту; доберіть ілюстрацію із запропонованих, яка найбільш точно відповідає змісту почутого; назвіть дійових осіб, наявних у тексті; складіть усну характеристику головного героя твору тощо).

III етап. Організація допомоги учням під час аудіювання. З цією метою вчитель добирає для запису на дошці окремі слова чи словосполучення з тексту, які в разі необхідності слугуватимуть опорою.

Орієнтовна послідовність організації аудіювання як спеціальної мовленнєвої вправи на уроці має бути такою [6, с. 50]:

Підготовка до сприйняття тексту (робота над новими словами та словосполученнями, заздалегідь записаними на дошці).

1. Введення школярів у мовленнєву ситуацію (формулювання завдань).
2. Процес слухання тексту учнями (текст озвучує сам учитель або диктор у записі; темп читання помірний, паузи між реченнями дещо збільшені).
3. Контроль розуміння прослуханого (найефективніше здійснювати в письмовій формі у вигляді тестів: учні обирають один із варіантів і записують номер запитання або літеру в алфавітному порядку, а поряд – номер відповіді).
4. Підсумкова робота з прослуханим текстом, яка передбачає поглиблений аналіз тексту (відповіді на запитання в усній формі, переказ тексту, складання плану тощо).

Організовуючи аудіювання як спеціальний різновид мовленнєвих вправ, необхідно враховувати різний рівень розвитку школярів і

систематично пропонувати для виконання диференційовані завдання. Їх складність можна регулювати як обсягом, так і змістом та структурою тексту. Крім того, для учнів із початковим і середнім рівнем навчальних досягнень текст доцільно повторити 2–3 рази. Такий підхід до організації та проведення аудіювання є компетентнісним і відповідає сучасним вимогам до особистісно орієнтованого навчання.

Процес формування комунікативного мовлення учнів початкових класів передбачає також розвиток у них умінь будувати *діалог*. Розпочинається ця діяльність на зразках казок, оповідань, віршів, де наявна розмова двох осіб. Спочатку дітям пропонується відтворити діалог. Важливо мотивувати діяльність першокласників: наприклад, запропонувати їм уявити себе в ролі дійових осіб та програти діалог. Пізніше діти вчать будувати діалог за певною опорою: за поданим початком, за репліками одного зі співрозмовників, за ситуативними ілюстраціями. Побудові діалогів має передувати наступна поетапна підготовча робота:

- введення школярів у мовленнєву ситуацію (ознайомлення з темою);
- з'ясування суті мовленнєвої ситуації (де, коли відбувається спілкування, про що йдеться);
- визначення психофізіологічного стану співрозмовників (веселі, незадоволені, схвильовані тощо);
- визначення способів спілкування (вербальні, невербальні);
- розподіл ролей [7, с. 342–343].

Враховуючи особливості компетентнісного підходу до формування комунікативних умінь молодших школярів, дітей необхідно познайомити з п'ятьма групами слів ввічливості: вітаннями, прощаннями, вибаченнями, подяками, проханнями. Ці слова вкрай важливі під час щоденного спілкування з оточуючими, тому діти мають вільно володіти ними й використовувати в різних мовленнєвих ситуаціях.

Одночасно з розвитком діалогічних умінь у школярів формуються вміння будувати *монологічні* (усні й письмові) зв'язні висловлювання. В організації мовленнєвої діяльності дітей важливо дотримуватись певної послідовності. Спочатку діти вчаться розгорнуто відповідати на запитання за змістом прослуханого чи прочитаного тексту, а також ставити запитання до нього; потім у них формуються вміння переказувати уривок тексту чи невеликий текст у цілому. Далі розпочинається робота над формуванням умінь будувати самостійні зв'язні висловлювання за малюнком, серією сюжетних ілюстрацій, певною життєвою ситуацією, близькою до досвіду дітей.

Важливою умовою успішної реалізації компетентнісного підходу до розвитку комунікативних умінь школярів є добір ефективних методів навчання й форм організації навчальної діяльності. Компетентнісно орієнтоване навчання української мови вимагає застосування таких методів, які передбачають активну діяльність учнів. До таких належать: *продуктивні* (вивчений мовний матеріал застосовується в мовленнєвій практиці); *евристичні* або *частково-пошукові* (окремні елементи нових знань учень знаходить завдяки розв'язанню пізнавальних завдань); *проблемні* (учень усвідомлює проблему й знаходить шляхи її вирішення); *інтерактивні* (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність). До інтерактивних методів належать наступні: "Мозковий штурм", "Навчаючи-вчуся", "Ажурна пилка", "Аналіз ситуацій (кейс-метод)", "Дерево рішень", "Мікрофон", "Карусель" та ін.

Як засвідчив аналіз науково-методичної літератури та передовий педагогічний досвід, остання група методів найбільшою мірою відповідає вимогам компетентнісно орієнтованого навчання. Інтерактивне навчання – це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей. Учень

виступає не лише слухачем, спостерігачем, але й бере активну участь у тому, що відбувається. Учитель виконує роль консультанта, організатора, стає одним із джерел інформації. У процесі діалогового навчання учні вчаться критично мислити, зважаючи на альтернативні думки, приймати продумані рішення; брати участь у дискусії, спілкуватись з іншими людьми. На заняттях створюються комфортні умови для навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. У розвитку усного мовлення (діалогічного й монологічного) доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника; призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому; погоджувати свої репліки з тим, що сказав співрозмовник; в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити та ін.

Для реалізації мети інтерактивних занять важливо дотримуватись наступних *вимог*:

1. Необхідно провести з учнями організаційне заняття й розробити разом правила роботи в парах, групах.
2. Для ефективного застосування інтерактивних технологій педагог повинен старанно планувати свою роботу.
3. Пам'ятати, що використання інтерактивних технологій – не самоціль. Це лише засіб створення тієї атмосфери в класі, яка найкраще сприяє співробітництву.

Компетентнісний підхід в навчанні молодших школярів пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання. Співпраця, співтворчість, стимулювання розвитку й саморозвитку дітей, зосередження на потребах суб'єкта навчання, переважання навчального

діалогу мають стати обов'язковими компонентами сучасного уроку рідної мови.

Таким чином, компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку учнів початкових класів на уроках української мови полягає у формуванні таких комунікативних умінь, які б дозволили їм вільно спілкуватись у будь-яких життєвих мовленнєвих ситуаціях як у дитячому віці, так і в майбутньому дорослому житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/](http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/)
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Вид. дім "Освіта", 2013. – С. 5–70.
3. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект / Т. Байбара // Почат. шк. – 2010. – № 8. – С. 46–50.
4. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
6. Дубовик С. Аудіювання на уроках української мови // Почат. шк. – 2002. – № 3. – С. 48–50.
7. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. / ред. М. С. Вашуленко. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 367 с.
8. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови / К. Пономарьова. – Почат. шк. – 2010. – № 12. – С. 49–52.